

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА КРИТЕРІЇ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ДЕРЖАВ

У статті критично оцінюється законодавче визначення продовольчої безпеки України як складника національної безпеки держави та стан її нормативно-правового забезпечення. Розкриваються зовнішній і внутрішній аспекти продовольчої безпеки, визначаються критерії продовольчої безпеки, аналізується ефективність їх закріплення в законодавстві України та інших держав.

Ключові слова: безпечність сільськогосподарської продукції, достатнє харчування, національна безпека, продовольча безпека, продукти харчування, сільськогосподарська продукція, якість сільськогосподарської продукції.

**Коваленко
Тетяна Олександрівна,**
*в.о. завідувача кафедри
земельного та аграрного
права юридичного
факультету
Київського національного
університету імені Тараса
Шевченка,
доктор юридичних наук,
професор*

1. Вступ

Сільське господарство є важливою галуззю економіки нашої держави, що насамперед пов'язано з роллю та значенням сільськогосподарської продукції, яку Н.І. Титова характеризує як «життєзабезпечувальний фактор для всього суспільства» (Титова, 1996). Належне правове забезпечення виробництва в державі необхідної кількості якісних і безпечних продуктів харчування є гарантією продовольчої безпеки держави. Так, Законом України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. до основних реальних і потенційних загроз національній безпеці України на сучасному етапі віднесено критичний стан із продовольчим забезпеченням населення, екологічно необґрунтоване використання генетично змінених рослин, організмів та похідних продуктів, посилення впливу шкідливих генетичних ефектів у популяціях живих організмів, зокрема генетично змінених організмів.

Стан наукового дослідження проблеми. Питання правового забезпечення продовольчої безпеки України активно досліджуються в аграрно-правовій науці в роботах С.І. Бугери, М.В. Гребенюка, А.В. Духневича, В.М. Єрмоленка, Ю.І. Кудріної, Т.В. Курман, С.О. Лушпаєва, А.М. Статівки, А.Ю. Тригуб, В.Ю. Уркевича та інших учених. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України були досліджені в колективній монографії, виданій у 2013 р. в Харкові (Уркевич, Шульга, 2013).

Водночас набуття Україною асоційованого членства в Європейському Союзі в 2014 р. та перманентні зміни національного аграрного законодавства зумовлюють актуальність дослідження поняття, ознак і критеріїв продовольчої безпеки України та зарубіжних держав.

Метою статті є виявлення й дослідження ознак продовольчої безпеки України, які визначені в законодавстві та спеціальній літературі, обґрунтування критеріїв продовольчої безпеки, які встановлені в Україні та в інших державах, внесення пропозицій щодо необхідних змін до національного законодавства з метою закріплення ефективного організаційно-правового механізму гарантування продовольчої безпеки нашої держави.

2. Поняття продовольчої безпеки

Незважаючи на досягнутий у XX ст. істотний прогрес у розвитку агропромислового виробництва, продовольча проблема нині не лише не втратила своєї гостроти, а й перетворилася на глобальну проблему продовольчої безпеки людства. Згідно з прогнозами питання забезпечення продовольчої безпеки держав стануть найгострішими у світі в найближчі десятиріччя. За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (далі – ФАО), у світі зростає дефіцит продовольства та збільшується попит на нього внаслідок швидкого зростання населення – близько 852 млн чоловік на планеті страждають від голоду й хронічного недоїдання. З них 815 млн припадає на країни «третього світу», 28 млн – на держави колишнього соцтабору, 9 млн – на промислово розвинені країни (Урядовий кур'єр, 2004). У 2000 р. питання продовольчої безпеки України були предметом окремого розгляду на парламентських слуханнях у Верховній Раді України (Постанова Верховної Ради України «Про інформацію Кабінету Міністрів України...», 2000).

Поняття продовольчої безпеки законодавчо закріплене в ст. 2 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р. як захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається в гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності. Наведене нормативне визначення зазнало обґрунтованої критики в юридичній літературі, оскільки воно відображає лише один з аспектів продовольчої безпеки України – економічну доступність продуктів харчування для населення. Крім того, у національних нормативно-правових актах не визначені складники продовольчої безпеки, її принципи, критерії, не передбачено інституційно-функціональний механізм її забезпечення тощо (Курман, 2011).

3. Ознаки продовольчої безпеки

Продовольча безпека має низку характерних ознак, які визначають її роль у гарантуванні національної безпеки нашої держави.

По-перше, у складі продовольчої безпеки можна виділити внутрішній і зовнішній аспекти. Так, внутрішній аспект продовольчої безпеки полягає у функціонуванні в державі ефективних механізмів гарантування доступу людини до продуктів харчування в кількості й асортименті, достатніх для забезпечення її життєдіяльності (кількісний вимір), а також забезпечення належної якості та безпечності таких продуктів (якісний вимір). Зокрема, у Римській декларації Всесвітнього

форуму з продовольчої безпеки, що відбувся 13–17 листопада 1997 р., експертами ФАО продовольчу безпеку було визначено як забезпечення доступу всіх людей у будь-який час до продовольства, необхідного для здорового й активного життя. За досягнення стану продовольчої безпеки продукти харчування є в достатній кількості, їх поставки є порівняно стабільними, кожна людина за потреби може отримати продовольство (Боголюбов, Мініна, 2008).

В аграрному законодавстві України передбачені окремі правові механізми забезпечення якісного виміру продовольчої безпеки України в уніфікованому Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» у редакції від 22 липня 2014 р., а також у диференційованих законах України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» від 18 травня 2017 р., «Про дитяче харчування» від 14 вересня 2006 р., «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 р., «Про пестициди і агрохімікати» від 2 березня 1995 р., «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 3 вересня 2013 р., в інших спеціальних нормативно-правових актах у сфері здійснення виробничо-господарської діяльності аграрних товаровиробників.

Водночас забезпечення кількісного виміру продовольчої безпеки України є вкрай негативним наслідком складної економічної ситуації в державі. Законодавчо встановлений мінімальний рівень заробітних плат, стипендій, пенсій недостатній для забезпечення повноцінного харчування людини. Зокрема, у 2009 р. у зв'язку з викладенням ст. 8 Закону України «Про особисте селянське господарство» в новій редакції більшість селян – членів особистих селянських господарств (далі – ОСГ) були визнані особами, які забезпечують себе роботою самостійно. З 2013 р., згідно зі ст. 4 Закону України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 р., члени ОСГ належать до зайнятого населення, при цьому не конкретизується, що така робота для них має бути основною. Відповідно, такі особи не можуть бути зареєстровані як безробітні та позбавляються права на державний соціальний захист.

На думку Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, оцінка бідності має ґрунтуватись насамперед на конституційних нормах стосовно права кожного на достатній життєвий рівень для себе та для своєї родини, що включає достатнє харчування, одяг, житло, медичну допомогу, освіту й правову допомогу. З огляду на ці фактори до категорії бідних в Україні можна віднести не менше 70% населення (Голос України, 2005). З метою проведення регулярного моніторингу показників бідності та на виконання Стратегії подолання бідності, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2016 р. № 161-р, спільним Наказом Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Національної академії наук України від 18 травня 2017 р. № 827/403/507/113/232 було затверджено Методику комплексної оцінки бідності. Відповідно до цієї методики для оцінки проявів соціального відчуження застосо-

вується, зокрема, такий показник, як частка домогосподарств, які витрачають на харчування більше 60% сукупних витрат.

Зовнішній аспект продовольчої безпеки полягає в самозабезпеченні державою своїх продовольчих потреб із метою зменшення залежності її економіки від імпорту продуктів харчування. Високорозвинені країни, інтенсивно розвиваючи світові ринки, наполегливо підтримують дуже високий рівень самозабезпечення. Наприклад, у США та Франції цей рівень складає близько 100%, у Німеччині – 93%, в Італії – 78%. Навіть бідна на родючі ґрунти Японія дотримується рівня самозабезпечення 50%. В Україні законодавчо не закріплений ні рівень продовольчого самозабезпечення країни, ні механізми його гарантування. Згідно зі статистичними даними імпортозалежність українського ринку м'яса така велика, що це становить серйозну загрозу національній продовольчій безпеці України. Наприклад, зі спожитих у 2005 р. 128,8 тис. тонн свинини 49,2 тис. тонн було завезено з-за кордону (Лазнюк, 2005).

Певну роль у гарантуванні зовнішнього аспекту продовольчої безпеки України відіграє аграрне законодавство, спрямоване на державну підтримку національних сільськогосподарських товаровиробників із метою стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції. Ідеться про закони України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р., «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 9 лютого 2012 р., інші нормативно-правові акти. Проте їх ефективність є досить низькою. Більше того, низка їх приписів щодо видів державної підтримки вимагає узгодження з вимогами Світової організації торгівлі. Необхідно звернути увагу на те, що з метою підтримки належного рівня продовольчої безпеки в ст. 9 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» було передбачено, що Аграрний фонд формує державний продовольчий резерв (у відсотках до обсягів річного внутрішнього споживання). Проте в 2009 р. приписи щодо формування продовольчого резерву були замінені нормами, спрямованими на створення й функціонування державного інтервенційного фонду виключно для здійснення товарних інтервенцій на організованому аграрному ринку.

По-друге, забезпечення продовольчої безпеки є невід'ємною умовою реалізації одного з основних прав людини – права на достатнє харчування, яке є складником права на достатній життєвий рівень. Право на достатній життєвий рівень проголошене в Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., а також закріплене в ст. 48 Конституції України. У юридичній літературі зазначається, що «сутністю права на достатній життєвий рівень є можливість достатнього харчування, одягу, житла з метою забезпечення, досягнення певного життєвого рівня. Змістом є право на соціальне благо як гарантія існування та прояву можливостей особи, а формою – право на певні умови життя» (Погорілко, 2003). У теорії конституційного права України Н.А. Мяловицька зазначає, що законодавець, встановлюючи право особи на «достатній» життєвий рівень, не визначає межі цієї достатності. Термін «достатній життєвий рівень» є оціночним поняттям, має відносний характер і не підлягає точному визначенню (Мяловицька, Рибак, 2013). Наприклад, згідно з науково обґрунтовани-

ми нормами харчування людина повинна рівномірно протягом року спожити 130–150 кг овочів (Прокопенко, 2015).

Певним орієнтиром щодо визначення поняття достатнього харчування є Норми фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії, затверджені Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 3 вересня 2017 р. № 1073. Водночас законодавче закріплення таких норм має бути поєднане з розробленням і впровадженням ефективного механізму гарантування економічної доступності людини принаймні до найбільш необхідних продуктів харчування для забезпечення задоволення її фізіологічних потреб.

По-третє, продовольча безпека, зокрема її якісний критерій, є складовою частиною внутрішньої екологічної безпеки громадян, адже вживання неякісних і небезпечних продуктів харчування істотно впливає на здоров'я людини, може спровокувати виникнення захворювань та стати причиною смертельних випадків унаслідок харчових отруєнь. На думку В.І. Андрейцева, екологічна безпека як юридична категорія – це складова частина національної та транснаціональної безпеки, тобто такий стан розвитку суспільних правовідносин і відповідних їм правових зв'язків, за яких системою правових норм, інших державно-правових та соціальних засобів гарантується захищеність права громадян на безпечне для життя й здоров'я довкілля, забезпечується регулювання здійснення екологічно небезпечної діяльності та запобігання погіршенню стану довкілля та інших наслідків, небезпечних для життя й здоров'я особи, суспільства та держави, яка потребує чіткої конституціоналізації в чинному законодавстві (Андрейцев, 2002). У науці екологічного права Т.Г. Ковальчук провела спеціальне дослідження правового забезпечення екологічної безпеки продуктів харчування та обґрунтувала необхідність прийняття спеціального Закону України «Про екологічну безпеку продуктів харчування» (Ковальчук, 1996). Проте цю пропозицію, на жаль, так і не було реалізовано в практиці законотворення.

По-четверте, гарантування продовольчої безпеки держави є стратегічною ціллю державної аграрної політики відповідно до ст. 2 Закону України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 р. Продовольча безпека є об'єктивною й незамінною основою існування нації, народу, держави, суспільства та окремої людини. З огляду на значення продуктів харчування для забезпечення існування людини продовольчу безпеку можна розглядати як своєрідну систему економічних та соціальних відносин, які є біосоціальною основою існування як соціуму, так і людського індивідууму. Продовольча безпека спрямована на забезпечення реалізації двох найбільш важливих груп потреб людини – фізіологічних потреб та потреб у безпеці.

4. Критерії продовольчої безпеки

Незважаючи на важливість забезпечення продовольчої безпеки держави, рівень її законодавчого регулювання є незадовільним. Про продовольчу безпеку лише згадується в деяких аграрних законах. У юридичній науці було обґрунтовано необхідність прийняття спеціального Закону України «Про продовольчу безпеку» (Статівка, 2003; Курман, 2011) або Закону України «Про продовольчу безпеку держави» (Берлач, 1998). Проте спроба прийняти спеціальний закон, спрямований на забез-

печення продовольчої безпеки держави, виявилась невдалою. Ще в 2012 р. проект Закону України «Про продовольчу безпеку» був повернений Президентом України до парламенту із суттєвими зауваженнями та відхилений Верховною Радою України. Донині відносини у сфері продовольчої безпеки залишаються без належного законодавчого врегулювання. Водночас В.В. Носік наголошує на тому, що в сучасних умовах змінюється якісна суть предмета аграрного права, що зумовлено необхідністю створення юридичних засад для продовольчої безпеки українського народу (Носік, 2005). В аграрно-правовій науці сукупність норм, які регулюють відносини у сфері забезпечення продовольчої безпеки України, розглядають як самостійний інститут аграрного права (Уркевич, Шульга, 2013) та навіть як підгалузь аграрного права (Чабаненко, 2016).

В економічно розвинених країнах питання гарантування продовольчої безпеки отримали самостійне законодавче регулювання. Так, у США в 1985 р. був прийнятий Закон про продовольчу безпеку (The Food Security Act, 1985). Своєю аграрну політику США забезпечують бюджетними видатками, які складають до 25% вартості валової продукції сільського господарства. У результаті в США, населення яких складає близько 5% жителів планети, зберігається близько половини світових запасів зернових (Государство и право, 1996). У 2011 р. президентом США Б. Обамою був підписаний Закон про модернізацію харчової безпеки (The Food Safety Modernization Act – FSMA), який надав Управлінню харчових продуктів і лікарських препаратів (FDA) нові повноваження для регулювання способів вирощування, збирання й обробки продуктів. Закон було прийнято після багатьох випадків харчових отруєнь упродовж першого десятиліття 2000-х рр. Він значною мірою був розроблений членами Асоціації виробників продуктів харчування, оскільки неякісні продукти харчування «коштували» харчовій промисловості мільярди доларів унаслідок відкликання такої продукції з ринків, втрати споживачів та істотних судових витрат.

У Німеччині ще в 1955 р. був ухвалений Закон «Про сільське господарство Німеччини», у якому прямо вказано, що держава зобов'язана розглядати проблему постачання населення продовольством як стратегічну, формувати продовольчі фонди, не використовуючи весь комплекс заходів економічного стимулювання й підтримки, і не ставити продовольче постачання в залежність від третіх країн. У Франції відповідно до Закону «Про забезпечення стабільності сільськогосподарського виробництва» Міністерству сільського господарства доручено розробити національну аграрну політику та втілити її в життя. Держава підтримує конкурентоспроможність сільгоспвиробництва та регулює внутрішній ринок сільгосппродукції, стежить за тим, щоб імпорт продовольства не завдавав збитку вітчизняному сільгоспвиробництву, а ціни на імпортні товари не були нижчими за світові та ціни внутрішнього ринку. У Швеції в 1947 р. був ухвалений Закон «Про раціоналізацію сільського господарства», спрямований на підтримку конкурентоспроможності національних агровиробників та обмеження імпорту продовольчої сировини шляхом встановлення квот і мит. Під час стимулювання сільськогосподарського виробництва держава виходила з того, щоб прибутки фермерів були не нижчими за розмір заробітної плати

кваліфікованих робітників у середньому в промисловості (Юрченко, Греков, Мірошніченко, Кузьмін, 2009).

Сьогодні в національному аграрному й екологічному законодавстві нормативно визначені лише якісні критерії продовольчої безпеки України шляхом встановлення технічних умов виробництва, технічних регламентів, стандартів, проектів потужностей харчових продуктів. Так, Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» від 5 грудня 2007 р. № 1379 затверджено Методику визначення основних індикаторів продовольчої безпеки. При цьому індикаторами продовольчої безпеки визначено такі положення:

1) добову енергетичну цінність раціону людини, що визначається як сума добуток одиниці маси окремих видів продуктів, що споживаються людиною протягом доби, та їх енергетичної цінності. Граничний (пороговий) критерій встановлений у 2,5 тис. ккал на добу, при цьому 55% добового раціону повинні забезпечуватися за рахунок споживання продуктів тваринного походження;

2) забезпечення раціону людини основними видами продуктів, що визначається як співвідношення між фактичним споживанням окремого продукту та його раціональною нормою;

3) достатність запасів зерна в державних ресурсах, що визначається як співвідношення між обсягами продовольчого зерна в державному продовольчому резерві та обсягами внутрішнього споживання населенням хліба й хлібопродуктів у перерахунку на зерно. Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається рівень 17%, що відповідає 60 дням споживання;

4) економічну доступність продуктів, що визначається як частка сукупних витрат на харчування в загальному підсумку сукупних витрат домогосподарств. Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається рівень 60%;

5) диференціацію вартості харчування за соціальними групами, що відстежується в динаміці та розраховується як співвідношення між вартістю харчування 20% домогосподарств із найбільшими доходами та вартістю харчування 20% домогосподарств із найменшими доходами;

6) смність внутрішнього ринку окремих продуктів, що відстежується в динаміці та визначається в натуральному вираженні як добуток споживання певного продукту й середньорічної чисельності населення;

7) продовольчу незалежність за окремим продуктом, що визначається як співвідношення між обсягом імпорту окремого продукту в натуральному вираженні та смністю його внутрішнього ринку. Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається рівень 30%.

Зазначені індикатори зазнали критики в спеціальній літературі, адже в наведеному наборі індикаторів не враховуються питання якості й безпеки харчових продуктів, показники розвитку агропродовольчої сфери як системоутворюючої для всієї системи продовольчої безпеки. Завищеними є граничні критерії показників економічної доступності харчових продуктів та продовольчої незалежності. Власне, методика визначення економічної доступності є обмеженою та не відповідає змісту цієї категорії. Диференціацію вартості харчування за соціальними групами доцільно розраховувати як співвідношення між вартістю харчування не 20, а 10%

домогосподарств із найбільшими доходами та вартістю харчування 10% домогосподарств із найменшими доходами (Скидан, 2010).

У міжнародній статистиці використовують два кількісні порогові критерії, які визначають мінімальний рівень продовольчої безпеки, – енергетичну цінність добового раціону харчування людини (що має бути не нижчою за 2,5 тис. ккал) і витрати на продовольчі потреби (не повинні перевищувати 60% сімейного бюджету (Пасхавер, 2006)). Частка імпортової залежності за окремими видами продукції, насамперед тими, що не вирощуються в країні, не повинна перевищувати 25–30% вітчизняного продовольчого ринку (Гребенюк, 2010). У юридичній та економічній літературі вчені пропонують законодавчо закріпити також інші критерії продовольчої безпеки держави (Гойчук, 2003).

5. Висновки

Отже, для продовольчої безпеки України як складової частини національної безпеки характерні такі ознаки: а) має внутрішній і зовнішній аспекти; б) її забезпечення є невід’ємною умовою реалізації конституційного права на достатнє харчування та права на достатній життєвий рівень загалом; в) є складником внутрішньої екологічної безпеки громадян; г) її гарантування є стратегічною ціллю державної аграрної політики; г) є своєрідною системою економічних та соціальних відносин як біосоціальної основи існування як соціуму, так і людського індивідууму.

На відміну від економічно розвинених країн, де гарантування продовольчої безпеки отримало самостійне законодавче регулювання, в Україні рівень правового забезпечення продовольчої безпеки є незадовільним, оскільки в національному аграрному й екологічному законодавстві нормативно визначені лише її якісні критерії. Нині актуальним залишається питання прийняття спеціального закону України, спрямованого на комплексне регулювання відносин у сфері гарантування продовольчої безпеки.

Список використаних джерел:

1. Титова Н.І. Фермер і закон. Львів, 1996. 126 с.
2. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України: монографія / за ред. В.Ю. Уркевича та М.В. Шульги. Х., 2013. 326 с.
3. Урядовий кур’єр. 2004. № 236. 10 грудня. С. 12.
4. Про інформацію Кабінету Міністрів України про стан виконання Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» та продовольчу безпеку України: Постанова Верховної Ради України від 22 червня 2000 р. № 1825-III / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1825-14>.
5. Курман Т.В. Щодо поняття та ознак продовольчої безпеки. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2011. № 165. Ч. 1. С. 121–127.
6. Аграрное право: учебник / под ред. С.А. Боголюбова, Е.Л. Миминой. М.: Эксмо, 2008. 368 с.
7. Виступ Уповноваженої Верховної Ради України з прав людини Ніни Карпачової на представленні в парламенті Щорічної доповіді про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні (6 липня 2005 р.). Голос України. 2005. № 133. 22 липня. С. 6–7.

8. Лазнюк І.В. «Хворому» птахівництву вітчизняні свині плече не підставлять. Голос України. 2005. № 237. 14 грудня. С. 13.
9. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика: монографія / відп. ред. В.Ф. Погорілко. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАНУ; А.С.К., 2003. 652 с.
10. Мяловицька Н.А., Рибак О.О. Щодо проблеми конституційного закріплення права особи на достатній життєвий рівень. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2013. Вип. 3. Т. 1. С. 68–70.
11. Прокопенко Т.О. Інформаційне та програмне забезпечення автоматизованої системи керування температурно-вологісним режимом овочевої теплиці: автореф. дис. ... канд. техн. наук: 05.13.07. Кіровоград, 2015. 20 с.
12. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: навч. та наук.-практ. посібник. К.: Знання-Прес, 2002. 332 с.
13. Ковальчук Т.Г. Правові питання забезпечення екологічної безпеки продуктів харчування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. К., 1996. 20 с.
14. Статівка А.М. Сільське господарство України та його інтеграція в міжнародні сільськогосподарські й торгівельні організації: проблемні питання. Право України. 2003. № 4. С. 42–43.
15. Берлач А.І. Правове забезпечення земельної та аграрної реформ в Україні. Право України. 1998. № 11. С. 128.
16. Носік В.В. Аграрне право у національній правовій системі України: тенденції та перспективи розвитку. Стан та перспективи розвитку аграрного права: матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції, присвяченої 80-річчю д.ю.н., проф., акад. АПрН України В.З. Янчука (Київ, 26–27 травня 2005 р.) / за ред. В.М. Єрмоленка, В.І. Курила. К.: Магістр – XXI сторіччя, 2005. С. 106–109.
17. Чабаненко М.М. Система аграрного права України: методологічні засади становлення та розвитку: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.06. Х., 2016. 43 с.
18. Российская правовая система и международное право: современные проблемы взаимодействия. Государство и право. 1996. № 3. С. 8–32.
19. Юрченко А.Д., Греков Л.Д., Мірошниченко А.М., Кузьмін А.В. Сучасна земельна політика України. К.: Інтертехнологія, 2009. 260 с.
20. Скидан О.В. Продовольча безпека як пріоритет аграрної політики: проблеми інституціоналізації. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2010. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_7_5.
21. Пасхавер Б.Й. Сучасний стан продовольчої безпеки. Економіка України. 2006. № 4. С. 43–47.
22. Гребенюк М.В. Правовий аспект співвідношення понять «продовольча незалежність» та «продовольча безпека». Підприємництво, господарство і право. 2010. № 5. С. 38–42.
23. Гойчук О.І. Продовольча безпека: структура, рівні та критерії забезпечення. Актуальні проблеми економіки. 2003. № 12. С. 121–122.

References:

1. Tytova, N.I. (1996). Farmer i zakon [Farmer and law]. Lviv. [in Ukrainian]
2. Urkevych, V.Yu., Shulha, M.V. (2013). Aktualni problemy pravovoho zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy: monohrafiia [Actual problems of legal provision of food security of Ukraine: monograph]. Kharkiv. [in Ukrainian]
3. Uriadovyi kurier (2004). no 236, December 10, p. 12.
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2000). Pro informatsiiu Kabinetu Ministriv Ukrainy pro stan vykonannia Zakonu Ukrainy «Pro priorytetnist sotsialnoho rozvytku sela ta ahropromyslovoho

kompleksu v narodnomu hospodarstvi» ta prodovolchu bezpeku Ukrainy: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 22 chervnia 2000 r. [On Information of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the Status of Implementation of the Law of Ukraine “On Priority of Social Development of Rural Areas and Agro-Industrial Complex in the National Economy” and Food Safety of Ukraine: the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated June 22, 2000].

5. Kurman, T.V. (2011). Shchodo poniattia ta oznak prodovolchoi bezpeky [On the concept and characteristics of food security]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*, no. 165, part 1, pp. 121–127.

6. Boholiubov, S.A., Mynyna, E.L. (2008). *Ahrarnoe pravo: uchebnyk* [Agrarian law: textbook]. Moscow: Eksmo. [in Russian]

7. Holos Ukrainy (2005). Vystup Upovnovazhenoi Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny Niny Karpachovoi na predstavleni v parlamenti Shchorichnoi dopovidi pro stan dotrymanna ta zakhystu prav i svobod liudyny v Ukraini (6 lypnia 2005 r.) [Speech of Nina Karpachova, Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine on the presentation to the Parliament of the Annual report on a State of Observance and Protection of Human Rights and Freedoms in Ukraine (July 6, 2005)]. *Holos Ukrainy*, no. 133, July 22, pp. 6–7.

8. Lazniuk, I.V. «Khvoromu» ptakhivnytstvu vitchyzniani svyni pleche ne pidstavliat. [Domestic pigs will not lend shoulder to “sick” poultry farming]. *Holos Ukrainy*, no. 237, December 14, p. 13.

9. Pohorilko, V.F. (2003). *Problemy realizatsii Konstytutsii Ukrainy: teoriia i praktyka: monohrafiia* [Problems of realization of the Constitution of Ukraine: theory and practice: monograph]. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NANU, A.S.K. [in Ukrainian].

10. Mialovytska, N.A., Rybak, O.O. (2013). Shchodo problemy konstytutsiinoho zakriplennia prava osoby na dostatnii zhyttievyi riven [Concerning the problem of constitutional consolidation of the right of a person to adequate standard of living]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Yurydychni nauky*, iss. 3, vol. 1, pp. 68–70.

11. Prokopenko, T.O. (2015). *Informatsiine ta prohramne zabezpechennia avtomatyzovanoi systemy keruvannia temperaturno-volohisnym rezhymom ovochevoi teplytsi* [Dataware and software of automated control system of temperature and humidity mode of vegetable greenhouse] (PhD Thesis), Kirovohrad.

12. Andreitsev, V.I. (2002) *Pravo ekolohichnoi bezpeky* [Environmental security law] Kyiv: Znannia-Pres. [in Ukrainian]

13. Kovalchuk, T.H. (1996) *Pravovi pytannia zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky produktiv kharchuvannia* [Legal issues of environmental security of food products] (PhD Thesis), Kyiv.

14. Stativka, A.M. (2003) *Silske hospodarstvo Ukrainy ta yoho intehratsiia v mizhnarodni silskohospodarski y torhivelni orhanizatsii: problemni pytannia* [Agriculture of Ukraine and its integration into international farm and trade organizations: issues of concern]. *Pravo Ukrainy*, no. 4, pp. 42–43.

15. Berlach, A.I. (1998). *Pravove zabezpechennia zemelnoi ta ahrarnoi reform v Ukraini* [Legal groundwork for land and agrarian reforms in Ukraine]. *Pravo Ukrainy*, no. 11, p. 128.

16. Nosik, V.V. (2005). *Ahrarne pravo u natsionalnii pravovii systemi Ukrainy: tendentsii ta perspektyvy rozvytku* [Agrarian law in the national legal system of Ukraine: trends and prospects of development]. Stan ta perspektyvy rozvytku ahrarnoho prava: materialy Mizhnarodnoi nauково-teoretychnoi konferentsii, prysviachenoï 80-richchiu d.i.u.n., prof., akad. APrN Ukrainy V.Z. Yanchuka (Ukraine, Kyiv, May 26-27, 2005) (eds. Yermolenko V.M., Kurylo V.I.), Kyiv: Mahistr – XXI storichchia, pp. 106–109.

17. Chabanenko, M.M. (2016). *Systema ahrarnoho prava Ukrainy: metodolohichni zasady stanovlennia ta rozvytku* [The system of agrarian law of Ukraine: methodological basis of formation and development] (PhD Thesis), Kharkiv.

18. Gosudarstvo i pravo (1996). Rossiyskaya pravovaya sistema i mezhdunarodnoe pravo: sovremennyye problemy vzaimodeystviya [Russian legal system and international law: modern problems of cooperativeness]. Gosudarstvo i pravo, no. 3, pp. 8–32.

19. Yurchenko, A.D., Hrekov, L.D., Miroshnychenko, A.M., Kuzmin, A.V. (2009) Suchasna zemelna polityka Ukrainy [Modern land policy of Ukraine]. Kyiv: Intertekhnolohiia. [in Ukrainian]

20. Skydan, O.V. (2010). Prodovolcha bezpeka yak priorytet ahrarynoi polityky: problemy instytutsionalizatsii [Food security as the priority of agrarian policy: problems of institutionalization]. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, no 7. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_7_5

21. Paskhaver, B.Y. (2006). Suchasnyi stan prodovolchoi bezpeky [The current state of food security]. Ekonomika Ukrainy, no. 4, pp. 43–47.

22. Hrebeniuk, M.V. (2010). Pravovyi aspekt spivvidnoshennia poniat «prodovolcha nezalezhnist» ta «prodovolcha bezpeka» [Legal aspect of relation of the concepts “food sovereignty” and “food security”]. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo, no. 5, pp. 38–42.

23. Hoichuk, O.I. (2003). Prodovolcha bezpeka: struktura, rivni ta kryterii zabezpechennia [Food security: structure, levels and criteria of providing]. Aktualni problemy ekonomiky, no. 12, pp. 121–122.

CONCEPT, CHARACTERISTICS AND CRITERIA OF FOOD SECURITY UNDER THE LAW OF UKRAINE AND OTHER STATES

Kovalenko Tetiana Oleksandrivna,

*Acting Head of the Department of Land and Agrarian Law of the Faculty of Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Doctor of Juridical Sciences, Professor*

Despite the substantial progress in agro-industrial production development was achieved in the twentieth century, the food problem has not only lost its acuteness, but also turned into a global problem of food safety of mankind. The proper legal regulation of the production of necessary quantity of quality and safe food in the state is a guarantee of food safety of the state.

The concept of food safety is legally enshrined in Art. 2 of the Law of Ukraine “On State Support to Agriculture of Ukraine” (dated June 24, 2004) as the protection of human life interests, which is expressed in guaranteeing by the state of unimpeded economic access of a person to food products in order to maintain his/her normal life activities. This normative definition of food safety has become the subject to substantiated criticism in legal literature, since it reflects only one aspect of Ukraine’s food safety – the economic availability of food for the population.

The food safety has a number of distinctive features, which determine its role in guaranteeing the national safety of the state.

Firstly, the food safety has internal and external aspects. The internal aspect of food safety lies in the functioning of effective mechanisms in the state for guaranteeing human being the access to food products in the quantity and range, sufficient to ensure his/her livelihoods (quantitative measurement), as well as ensuring the proper quality and safety of such products (qualitative measurement). The agricultural legislation of Ukraine provides only a few legal mechanisms to ensure quality measuring of food safety. At the same time, the ensuring the quantitative measurement of Ukraine’s food safety is extremely negative due to difficult economic situation in Ukraine. Legally established minimum wages, scholarships,

pensions are not enough to provide a full-fledged human nutrition. The external aspect of food safety is self-sustaining by the state of its food needs in order to reduce the dependence of its economy on food imports.

Secondly, ensuring food safety is an essential condition for the realization of one of the basic human rights – the right to adequate food, which is part of the right to a sufficient standard of living.

Thirdly, food safety, in particular its qualitative criterion, is an integral part of the internal environmental safety of citizens, because the use of poor quality and dangerous food products significantly affects human health, can provoke diseases and cause fatalities as a result of food poisoning.

Fourthly, guaranteeing the food safety of the state is a strategic goal of the state agrarian policy. Given the importance of food to ensure human existence, food safety can be considered as a kind of system of economic and social relations, which is the biosocial basis for the existence of both society and the human individual.

In economically developed countries issues of food safety have been subject to considerable legislative regulation. In Ukraine the level of legal regulation of food safety is unsatisfactory. In national agrarian and environmental legislation only quality criteria of food safety are legally defined. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Some Issues of Food Safety” (dated December 5, 2007, No. 1379) approved the Methodology for Determining the Main Indicators of Food Safety. These indicators have been criticized in special literature because they do not take into account issues of quality and safety of food products, peculiarities of development of the agro-food sector as a system-forming for the whole system of food safety.

In Ukrainian legal science the necessity of adopting of a special law “On Food Security” or “On Food Security of the State” was substantiated. But the attempt to adopt a special law, aimed at ensuring the state food safety, was unsuccessful. In 2012 the draft law “On Food Safety” was returned by the President of Ukraine to the Parliament with substantive remarks and rejected by the Verkhovna Rada of Ukraine. By this time relations in the field of food safety remain without proper legislative regulation.

Currently, the issue of adopting of a special law of Ukraine, aimed at the comprehensive regulation of relations in the field of food safety, is still relevant.

Key words: adequate food, agricultural products, food, food safety, national safety, safety of agricultural products, quality of agricultural products.